

Daniel Ankarloo

Ett kvartssekel utan Marx kritik av den politiska ekonomin

Om inte vi marxister själva tar Marx ekonomikritik på allvar, kan vi inte räkna med att någon annan gör det heller. Är det något som länge har varit karakteristiskt för den svenska vänstern – både inom och utanför akademien – är det just det kategoriska avfärdandet av Marx ekonomikritik. Marx dyker fortfarande upp lite varstans (trots att hans teorier som politisk grund för praktik i en socialistisk arbetarrörelse om och om igen har dödförklarats): på de humanistiska institutionerna, inom sociologin, inom litteraturvetenskapen, ja till och med på teologiinstitutionerna kan alienationsteorin dyka upp. Men inom de ekonomiska vetenskaperna är Marx inte bara död och begravnen – liket har försvunnit.

De marxistiska ekonomerna själva har varit påfallande aktiva i detta undertryckande av Marx ekonomikritik, som Andrew Kliman och Alan Freeman visar i sina texter i detta nummer av *Fronesis*. Själva förfarandet och de för marxismen ödesdigra konsekvenserna av detta – i både teori och praktik – beskrivs ingående i de båda texterna. Men det är om möjligt ännu värre i det svenska fallet. För att tydliggöra innehållet och relevansen i Klimans och Freemans texter ämnar jag i denna inledning relatera dess innehåll till utvecklingen i Sverige och hur våra »vänsterekonomer« just har underlåtit att ta Marx ekonomikritik på allvar. Detta för att förhoppningsvis bidra till ett förnyat

intresse för Marx ekonomikritik – som tar Marx på allvar.

I Sverige har den marxistiska ekonomiska kunskapen med mycket få undantag representerats och spridits av vänsterekonomer, som helt enkelt slutade att läsa något i frågan för så där tjugo, trettio år sedan. Den fortsatta debatt som har pågått medan de själva har sysslat med annat har gått dem spårlöst förbi. Olika positioner och texttolkningar är en vetenskaplig dygd, men våra vänsterekonomer har under de senaste tjugofem åren förväxlat denna dygd med den rena okunskap som de har framfört i stället för att ägna sig åt studium. En lätt bisarr situation i debatten om Marx har uppstått, där de som har *slutat* läsa självpåtaget kallar sig »förnyare«, »öppna« och »pluralister«, medan de som fortsatt att studera Marx, och hålla sig à jour med debatten, har kallats »fundamentalister« och »dogmatiker«. Med den sortens logik så vore kreationisterna i debatten om Darwin »förnyare« och »öppna pluralister«, medan de som »envisas« med att hävda

»den ursprungliga läran« om arternas ursprung hos Darwin (som dessutom var en vit man ur medelklassen) vore »fundamentalisterna« och »dogmatikerna«. Så fungerar debatten om Marx i Sverige i dag. Resultatet har blivit att när vänstern inte själv förmår ta Marx på allvar, så gör ingen annan det heller.¹

Jag har svårt att exakt datera början på detta intellektuella förfall inom den marxiska ekonomin i Sverige. År 1991 samlades dock en grupp vänsterekonomer, som med tiden också blev betydelsefulla för avvisandet av grunderna i Marx ekonomikritik, i ett temanummer om marxism och marknadssocialism av tidskriften *Zenit*.² År 1992 publicerade Hans Lind sin bok *Nationalekonomi i Marx anda*, som förvisso främst handlade om Linds moralfilosofi och varken innehöll mycket Marx eller anda.³ Johan Lönnroth var under hela 1990-talet aktiv i frågan, en aktivitet som kulminerade i *Den tredje vänstern* 1997. Sten Ljunggrens *Marknad och kapital – ett omaka par* från 1998 är också

1. Ett närmast tragiskt exempel på detta avståndstagande från Marx är den bok som nyligen utkom med anledning av ett tjugofemårsjubileum av ett seminarium i Lund 1978 om »marxismens filosofi«. Författarna passar nu på att göra avbön för sina ungdomssynder – och ta avstånd från Marx. Lustigt nog sker detta på basis av ett avståndstagande från »planekonomi«, ett begrepp som mig veterligen inte figurerar någonstans i Marx verk. Det får väl ändå betraktas som absurt att fira någons livsverk med att ta avstånd från det. Se Stefan Arvidsson (red), *Marxismens filosofi: Apropos ett jubileum* (2007).

2. I denna skara återfanns Johan Lönnroth, Hans Lind och gästredaktören för numret Ingvar Johansson.

3. För kritik, se Lars Pålsson Syll och Daniel Ankarloo, »Om nationalekonomi i Marx anda«, i *Zenit* 120–121 (1993).

värd att nämna i sammanhanget. Eftersom jag själv i andra sammanhang med jämna mellanrum har kritiserat dessa och liknande verk, så tänker jag här inte upprepa min kritik i sak.⁴ I stället vill jag påtala på vilka lösa grunder, med vilken nonchalans och med vilken okunnighet om debatten som nämnda vänsterekonomer har kommit fram till sina slutsatser.

Det som slår en när man läser utläggningarna om Marx under de senaste tjugofem åren är den totala avsaknaden av referenser. Den marxiska ekonomiska teorin avfärdas kategoriskt, men referenser till Marx egna texter, och framför allt till andrahandslitteratur om debatterna efter 1970-talet, lyser med sin frånvaro. Även en för övrigt beundransvärt noggrann forskare och faktagranskare som Bo Rothstein kunde under 1990-talet just på området Marx självsäkert hävda:

Den traditionella marxistiska tesen är som bekant att bytesprocessen mellan

kapital och arbete är orättvis eftersom arbetarna är exploaterade eftersom de inte erhåller hela frukten av sitt arbete. Argumentet grundar sig på den s k arbetsvärdeteorin. Den har dock på ett så vitt jag förstår övertygande sätt vederlagts.⁵

I sak är påståendet felaktigt (Marx hävdade *inte* att bytesprocessen mellan kapital och arbete är »orättvis eftersom arbetarna [...] inte erhåller hela frukten av sitt arbete«),⁶ men än mer påfallande är att Rothsteins artikel innehåller 78 noter och 64 litteraturreferenser, *men inte en enda till Marx* eller till någon »traditionell marxist«. Ändå hävdar Rothstein att värdeteorin »på ett [...] övertygande sätt vederlagts«. Lönnroth har under lång tid i självsäker ton avfärdat grunderna för Marx värdeteori, som han kallar »rakt upp och ner fel«.⁷ Lagen om profitkvotens fallande tendens sägs vara »matematiska formler som senare marxister kallat »kristeori« [och] »en

4. Jag har formulerat min kritik med jämna mellanrum apropå olika marknadssocialistiska utsvävningar. Mina mest omfattande uppsatser i ämnet är »Anti-Lönnroth: Om socialismens utveckling från vetenskap till utopi«, i *Motströms* nr 1 (1997) och »Vad kan man förvänta sig av en socialistisk intellektuell?«, i *Motströms* nr 3 (1999). En kortare sammanfattning finns i min »Icke-ägandets olidliga enkelhet«, i *Dagens ETC*, se <http://www.etc.se> (2005).

5. Bo Rothstein, »Den sociala rättvisan och politikens möjligheter«, i *Häften för kritiska studier* volym 25, nr 3 (1992), s 16.

6. Se också Friedrich Engels: »Men det är karaktäristiskt för allt slags socialt kvacksalveri med dess grubbel över det »sanna värdet« att inbilla sig att arbetaren inte erhåller det fulla »värdet« av sitt arbete i det nuvarande samhället och att socialismen är kallad att avhjälpa detta« (Friedrich Engels, *Herr Eugen Dührings omvälvning av vetenskapen (Anti-Dühring)* (1970), s 432).

7. Johan Lönnroth, »Vänstern – planen – marknaden«, i *Zenit* 111 (1991), s 23.

hoper döda ben«.⁸ Värden och priser omformuleras av Lönnroth (utan en enda referens) i följande eleganta dualism:

Marx »värden« är teoretiska abstrakta begrepp i en mycket allmän förklaringsmodell, medan priser är konkreta företeelser som påverkas av och är en följd av en rad konkreta faktorer och tillfällighet. Värden och priser är fenomen i olika världar. Den ena i den pedagogiska, den andra i den konkret politiskt-ekonomiska. I den förstnämnda söker man förklaring och förståelse av fenomenen kännetecknande en historisk epok – utsugningen – i den andra »prisernas värld« hanterar man dagens konkreta ekonomiska problem.⁹

Sten Ljunggren i sin tur avfärdar arbetsvärde läran som en oviktig »värde ring«:

Trots omfattningen på diskussionen om arbetsvärde läran, kan jag inte finna att den är speciellt central för analysen av kapitalismen. Den var ett försök att, i enlighet med 1800-talets traditioner, vetenskapligt bevisa vad som i grunden är en värdering, nämligen utsugning-en... Det enda arbetsvärde läran tillför är att den på ett skenbart vetenskapligt sätt bevisar att denna förfoganderätt över mervärdet är orättfärdigt. Jag menar att den ståndpunkten inte behöver – och inte kan – bevisas, eftersom det är fråga om en värdering.¹⁰

Att arbetsvärde läran blott är en »värde ring«, och inte grunden för en objektiv social analys av kapitalismens ekonomiska förhållanden, är en central tes i den »analytiska marxism« som Hans Lind slöt sig till under 1980- och 1990-talen.¹¹ Denne skriver således: »[F]ör att detta ska vara ett intressant påstående måste man då mena att denna explo-

8. Johan Lönnroth, »Förvalta marxismens dyrgripur – men släng skräpet!«, i *Socialistisk debatt* 5–6 (1996), s 52.

9. Lönnroth (1996), s 51. Som om priser inte vore »fenomen kännetecknande för en historisk epok« och som om värden inte vore »konkreta« bara för att de är »abstraktioner«, eller »konkreta« priser i sig inte en »abstraktion«. Med Lönnroths logik skulle en djurrättsaktivist använda »abstraktionen« »djur« i »den pedagogiska världen« när hon »i en mycket allmän förklaringsmodell« vill »förstå« djurförtrycket men använda de »konkreta« begreppen »kanin«, »katt« och »råtta« när hon »konkret« vill »befria djuren«! I Lönnroths värld finns i »den konkreta verkligheten« bara kaniner, katter, råttor och så vidare – men inga djur (för de är en abstraktion).

10. Sten Ljunggren, *Marknad och kapital – ett omaka par* (1998), s 110–111.

11. Den »analytiska marxismens« främsta ekonomiska företrädare är onekligen John Roemer, en uttalad »walrasiansk marxist«, som översätter Marx teorier till jämviktsteori på basis av metodologisk individualism och spelteori. Redan på 1990-talet kritiserade Lars Pålsson Syll på ett förtjänstfullt sätt »den analytiska marxismen« i Sverige; *forts på nästa sida*

atering gör att ett kapitalistiskt system är orättvist.«¹² Detta sägs naturligtvis utan några referenser till Marx eller till varför man *måste* hävda att exploatering är »orättvist« för att kunna säga något intressant om det. Obesvärad av sådana frågor fortfar Lind: »Det avgörande för frågan om rättvisa är inte *vad* som skapar vinsten, utan t.ex. om det är rimligt att vissa kan ärva förmögenheter eller skapa sig förmögenheter tack vare vissa speciella talanger.«¹³

Att pådyvla Marx uppfattningen att arbetsvärdeläran är en »värdering« är det få som i dag försöker. I själva verket är den »analytiska marxismens« fokus på moraldiskussionen inom den västerländska akademien snarast den logiska konsekvensen av att man förkastat eko-

nomikritiken.¹⁴ Men varför överges då Marx arbetsvärdelära? Det avgörande svaret är att den är logiskt inkonsekvent: »[Marx] lyckades aldrig lösa [...] transformationsproblemet.«¹⁵ Detta är den ibland uttalade, ibland den outtalade, grunden även för vänsterekonornas avfärdande. Och det är det svar som varje radikal student på landets universitet reflexmässigt får. Det är ett så självklart svar att man inte behöver bevisa det, att man inte behöver ha läst ett ord vare sig av Marx eller i debatten om arbetsvärdeläran. En avgörande konsekvens av att vänstern berövs Marx ekonomikritik är att alla allvarligt menade försök till radikal samhällskritik av kapitalismen har gjorts utan, inte med, Marx ekonomikritik som grund.¹⁶

forts från föregående sida se Lars Pålsson Syll, »Analytisk marxism och exploatering«, i *Häftnen för kritiska studier* vol 24, nr 1 (1991). Roemers teori är ett utmärkt exempel på det som Alan Freeman i sin text i detta nummer kallar »jämviktsmarxism« – och hans kritik drabbar således i allra högsta grad även Roemer och »den analytiska marxismen«.

12. Hans Lind, *Nationalekonomi i Marx anda* (1992), s 34.

13. Lind (1992), s 35.

14. Linds fokus på arv och »speciella talanger« som grund för förmögenhetsbildning under kapitalismen är en banal moralism, som bygger på det faktum att man arbetsvärdeläran förutan blir tvungen att bortse från att kapitalisten inte gör pengar vare sig på sina föräldrars arv eller på sina egna talanger, utan på arbetarklassens merarbete. Samma moralism ligger bakom Ljunggrens insisterande på att det inte är fel att kapitalister äger företagen, bara de inte säljer eller köper dem (och hans krav på »en konfiskatorisk arvskatt« snarare än på avskaffandet av kapitalismens grundläggande sociala relationer). Den störste moralisten av dem alla är dock Lönnroth, som främst beklagar sig över de »helkapitalister« som inte själva arbetar på de företag som de äger – men »halv-« och »kvartskapitalisterna« är bra. Se fotnot 4 ovan för vidare referenser.

15. Lönnroth (1996), s 51.

16. Jag tänker framför allt på Göran Greider, *Arbetarklassens återkomst* (1998); Mikael Nyberg, *Kapitalet.se: Myten om det postindustriella paradiset* (2000); Aron Etzler, *Tu det tillbaka* (2002); Klas Gustavsson, *Socialismens liv efter döden* (2004).

forts på nästa sida

Som den skojfriska ordboken *Den lilla marxisten* är ett sorgligt bevis på tycks brist på kunskap om Marx ekonomikritik inte alls uppfattas som ett problem.¹⁷ Det går bra ändå.

Min avsikt här är dock inte att fördöma denna utveckling utifrån något externt kriterium. Man kan snarast enkelt konstatera att även på sina egna villkor är den väg som vänstern slagit in på ett gigantiskt misslyckande. Om målet med att överge Marx ekonomikritik var att stärka den marxistiska sociala kritiken i samhället, då har det inte blivit så. Om målet var att göra marxismen mer inflytelserik i akademien, kanske till och med inom nationalekonomin, då har det blivit tvärtom. Om målet var att vidareutveckla den socialistiska ekonomiska kritiken av kapitalismen, då har den snarare avvecklats (och ersatts av banal moralism). Och de »förnyare«

inom vänstern som övergav Marx ekonomikritik blev inte mer radikala av det. I dag skriver Lönnroth utopiska pamfletter om en »världsmedborgarvänster«, samtidigt som han tror att man kan privatisera Telia till socialism och (drabbad av »Baumols sjukdom«) höja egenavgifterna i äldreomsorgen i socialismens namn.¹⁸ Lind har ingen hört av på länge, men senast han framträdde i vänstersammanhang yttrade han: »En punkt där vi [...] bör ompröva våra traditionella ståndpunkter gäller det privata ägandet. Det enskilda privata ägandet av t ex aktier och fastigheter är viktigt för individens självständighet.« Han fann att den kapitalistiska utvecklingen i alla fall »i de rika länderna under lång tid gick åt rätt håll [...] mot den kommunistiska principen.«¹⁹ Och även om Sten Ljunggren är värd all respekt för sitt envetna arbete om de offentliga

forts från föregående sida Något av det bästa som skrivits under senare år i Sverige för att återuppliva marxismen som social kritik av kapitalismen är enligt mitt förmenande Linnea Nilsson, »Marxismen – det vassaste verktyget att ta med sig«, i Emil Berg och Åsa Brunius (red), *Från förvirring till förändring* (2005). Inte heller den behandlar dock direkt Marx ekonomikritik.

17. Anders Ramsay, »Var och en sin egen marxist«, i *Häftan för kritiska studier* nr 195–196 (2007), s 93–99, innehåller en i många stycken välgörande och träffsäker kritik av ordboken *Den lilla marxisten* för dess brister i genomgången av Marx ekonomikritik. Bokens författare besvarar kritiken i Stefan Arvidsson, »Formproblematiken hos Marx: Eller hur man inte skapar en renässans för marxismen«, i *Häftan för kritiska studier* 195–196 (2007) och lyckas i vissa avseenden undgå Ramsays övergripande kritik. Men just när det gäller Marx ekonomikritik lämnar Arvidsson typiskt nog närmast walk-over när han skriver: »Kunskaper om *Kapitalet* är självklart värdefulla att ha i marxistryggsäcken, men de är inte nödvändiga« (ibid., s 109).

18. För kritik av både Lönnroth i detta sammanhang och »Baumols sjukdom« (idén att offentlig tjänsteproduktion blir »dyrare« över tid, se Ankarloo, *Kris i välfärdsfrågan* (2005) och Ankarloo, »Drabbad av »Baumols sjuka«« (2007), i *Dagens ETC*; se <http://www.etc.se>.

19. Hans Lind, »Marx och den långsiktiga utvecklingen«, presenterat på Centrum för marxistiska samhällsstudier i Stockholm 1997, s 6 och s 4.

lögner om statsskulden, så har han själv erkänt att »en socialistisk ekonomi med självförvaltning och marknader kommer att vara förvillande lik dagens [...]«.²⁰ I övrigt når den »revolutionära« vänstern i Sverige i dag sällan längre i sin radikalism än att gräva fram gamla socialdemokratiska slagord från 1950-talet och ett löntagarfondsförslag från 70-talet, som i dag står utan rörelse.

Såvitt den svenska vänstern har lyckats upprätthålla sin radikalitet och antikapitalism så är det inte på grund av, utan trots, de ekonomiska teorier som har utarbetats de senaste tjugofem åren. Om vi antar att socialismen är en arbetar-rörelse och att »arbetarklassens befrielse måste vara dess eget verk«, kan vi bara konstatera att vänsterekonomerna inte har varit detta verk behjälpliga, utan utgör ett aktivt hinder för det. Den politiska praktiken (eller snarare bristen på densamma) talar för sig själv.

TSSI:s bidrag

Men det finns trots allt vissa tecken som tyder på att vinden har vänt en aning. Jag själv har under senare år med jämna mellanrum kontaktats både av politiska aktivister och vänsterorienterade studenter som söker sig tillbaka till Marx och som i detta sökande mö-

ter exakt den sortens nonchalans och antipluralism på universiteten och i den ekonomisk-politiska debatten som jag har gett exempel på ovan. Ett annat faktum som visar på ett omslag är den svenska översättningen nyligen av den »autonoma« marxismens klassiska verk *Att läsa kapitalet politiskt* av Harry Cleaver – oavsett hur man i sak ställer sig till denna specifika tolkning av *Kapitalet*.²¹ Detta pånyttfödda intresse för Marx ekonomikritik kan få ytterligare bränsle i insikten om att det existerar en tolkningstradition som kallas *Temporal Single System Interpretation* (TSSI). Dels därför att denna tradition effektivt vederlägger påståendena om Marx logiska inkonsekvenser och därmed kan bidra till att återupprätta Marx som den mest radikale ekonomiske kritikern av kapitalismen, dels därför att den kan förklara vantolkningarna och den repressiva funktionen hos de förmenta »förnyarna« bland de »marxistiska« ekonomerna. För att underlätta förståelsen av Klimans och Freemans texter följer här till slut en kort redogörelse för grunderna i TSSI.

Grunden för TSSI är framhållandet att ekonomiska relationer är *temporal*, det vill säga föränderliga över tid, att ekonomier är i ständig utveckling, inte

20. Ljunggren (1998), s. 140. I en redaktionell inledning till en bok från 1990-talet: Prenhab K. Bradhan och John Roemer (red), *Market Socialism: Current Debates* (1993), hävdade Roemer också tillsammans med sin kollega att de »skulle anse varje marknadssocialistisk ekonomi som framgångsrik om den kunde uppnå inkomstfördelningen i dagens Norge eller Sverige«, (s 15).

21. Harry Cleaver, *Att läsa kapitalet politiskt* (2007).

i statisk »jämvikt«. Motsatsen till detta kallar dess företrädare *simultanism*. Alla jämviktsteorier (inklusive dess »marxistiska« varianter) är simultana, eftersom de bygger på att insatspriser och produktpriser i jämvikt nödvändigtvis är desamma. I en simultan tolkning av Marx kan profitkvoten inte falla med ökad produktivitet, för om då priset på en vara sänks sker detta både på insats- och produktsidan samtidigt.²² Ett enkelt exempel.²³ Låt säga att jag köper en dator för 1 000 kronor (insatsvara/produktionspris) för att producera datorer (som produkter). Låt oss sedan anta att produktiviteten ökar så att jag med hjälp av min dator kan producera två datorer, som jag kan sälja på marknaden. Nu blir min profitkvot 100 procent (jag har betalat 1 000 kronor och sålt för 2 000 kronor). Men vad händer om den ökade produktiviteten sänker priset på datorer, så att en dator numera kostar 500 kronor? Enligt simultanismen påverkar detta inte profitkvoten, eftersom en sänkning av

priset på datorer mirakulöst förändrar *både* insats- och produktpriset samtidigt. Detta antagande är, som Freeman påpekar, orimligt. Om jag köpte en dator i går för 1 000 kronor och priset på datorer i dag har sjunkit till 500 kronor förändrar detta inte mitt insatspris (jag köpte ju datorn i går för 1 000 kronor), bara produktpriset när jag ska försöka sälja datorerna. I detta fall skulle min profit helt försvinna, eftersom jag köpte en dator i går för 1 000 kronor för att i dag producera två datorer som jag nu måste sälja för 500 kronor styck. Ökad produktivitet har således lett till en profitkvotens fallande tendens, just som Marx hävdade.²⁴ Men denna tolkning är omöjlig för simultanismen.

Simultanismen är nära kopplad till *fysikalismen*. Kliman förklarar:

Enligt fysikalismen är »fysiska kvantiteter« eller närmare bestämt teknologi och arbetarnas reallöner de enda proximativa bestämningarna av värde, mervärde, produktionspriser, genomsnittlig

22. Detta är grundtanken med »Okishi-teoremet« som både Kliman och Freeman behandlar i sina texter: att kostnadsbesparande produktivitetssökningar inte *kan* leda till en fallande profitkvot. Om inte stigande löner »äter upp« produktivitetssökningen vill säga.

23. Observera att exemplet är en förenkling som har valts för att åskådliggöra, inte bevisa, förhållandet att insatsprodukter som köps vid en tidpunkt kan skilja sig från produktpriset vid en senare tidpunkt. Jag har för enkelhets skull valt »dator producerar dator« för att visa att detta resonemang gäller även i det fall vi har att göra med en och samma vara; det implicerar inte att varuproduktion kan ske utan arbete (och varufiering av arbetskraft) eller att arbetets produktivitet inte påverkar profitkvoterna i ekonomin.

24. Även om jag nu köper en ytterligare dator som insatsvara för 500 kronor och därmed kan producera fyra datorer med två datorer så är mitt sammanlagda insatspris 1 500 kronor och produktpris 2 000 kronor = en lägre profitkvot än 100 procent.

profit och profitkvoter. (I grova drag avser teknologin relationen mellan fysiska insatsvaror och fysiska produkter, och reallöner är löner i fysiska termer.)²⁵

I mitt tidigare exempel innebär även fysikalismen *per definition* att det som Kliman i sin text kallar »den simultanfysikaliska profitkvoten« av produktionen av två datorer med hjälp av en dator är 100 procent. En fysisk dator har ju producerat *två*. Men i ett ramverk som ser värde som en social relation och profit som värdet av pengar, inte »ting«, gäller inte denna beskrivning.

Fysikalismen blir en rent ahistorisk och asocial beskrivning av ekonomin som innefattar det som Freeman har kallat en »bruksvärdeteori om värde«.²⁶ Därmed avses att varje ekonomisk teori, oavsett om man vill det eller inte, *har* en värdeteori skild från pristeorin. Även en jämviktsekonom vet att reella priser kan vara effekten av både under- och övervärdering. Men över och under vad? Jo, »värdet«. Bruksvärdeteorin om värde innehåller idén att »värdet« är lika med den *nytt*a som ett »ting« ger. Marx har

redan ett begrepp för detta: *bruksvärde*. Med *värde* avser han således något helt annat. »Bruksvärdeteorin om värde« är således ingen rimlig tolkning av Marx teori, utan ett alternativ; ett alternativ som leder till det ena orimligheten efter den andra, vilket Freemans artikel klargör. En konsekvens av fysikalismen är *subjektivism*. För om ekonomin inte består av värden som sociala relationer (alienerad arbetstid), som Marx hävdade, utan av »ting«, då finns inget annat sätt att beskriva »värde« än som en »subjektiv värdering«. Vi får nu en beskrivning av ekonomin som består av två saker: (i) »ting« som producerar »ting« (»produktionsfaktorer«), och (ii) individer som »värderar« tingen med avseende på deras nytta (»värde«). Det är denna fysikalistiska oförmåga att skilja på »bruksvärde« och »värde« hos kapitalismen och i Marx teori som ligger bakom vänsterekonomernas idé att värdeläran blott är en »värdering«, och att exploateringen, såvitt den alls existerar, på sin höjd består i att arbetarna producerar »ting« som kapitalisterna sedan blåser dem på.²⁷

25. Andrew Kliman, *Reclaiming Marx's »Capital«* (2007), s 35. Pierro Sraffa, *Produktion av varor medelst varor* (1985), är nyckelverket i den fysikalistiska traditionen.

26. Alan Freeman, *If they're so rich – Why ain't they smart?: Another prelude to the critique of economic theory* (1997). Hämtad från Freemans hemsida: <http://www.greenwich.ac.uk/~fa03>.

27. Lönnroth kan i sedvanlig stil inte skilja på »bruksvärde« och »värde« när han hävdar att Marx själv kritiserade idén att »arbete skapar alla värden« i sin kritik av Gothaprogrammet (Lönnroth (1996), s 51). Men i Gothaprogrammet hävdas att »arbete är källan till all rikedom«, inte »värde«, och det var detta som Marx kritiserade: »Arbetet är *inte källan* till all rikedom. *Naturen* är i lika hög grad källan till bruksvärdena (och av sådana består väl ändå den materiella rikedom!) som arbetet.« Att (alienerat) arbete är källan till *forts på nästa sida*

TSSI:s avvisande av både fysikalismen och simultanismen innebär också att idén att värden och priser är två separata sfärer (»tvåsystemteorin«), vars nivåer måste stämma överens med varandra (i jämvikt), är ohållbar.²⁸ Värden och priser påverkar varandra ömsesidigt, temporalt, och som Marx själv påpekade: eftersom de båda är i *ständig rörelse* överensstämmer de i princip aldrig med varandra. Men detta bevisar inte att arbetsvärdelagen är felaktig, utan visar hur den faktiskt manifesterar sig i kapitalismen.²⁹ Att de enskilda varornas värden och priser inte sammanfaller med varandra är inte en motsägelse hos Marx, utan i kapitalismen.³⁰

TSSI rehabiliterar också penningen som central i Marx värdeteori. I alla

jämviktsteorier är paradoxalt nog pengar frånvarande (märkligt att pengar inte ens existerar i modellerna hos teorier som analyserar ett ekonomiskt system där pengar är syftet med all ekonomisk verksamhet), eftersom värden, löne- och prisnivåer, bestäms av de fysiska »ting« och »nyttor« som byts i ekonomin. Men som TSSI framhåller får inte arbetarna sin lön i fysiska »ting« och »nyttor«, utan i en separat vara och social relation: pengar. Denna varas värde och pris varierar i sig över tid. Min »reallönenivå« bestäms således inte direkt av värdet av de produkter som jag behöver för att reproducera min arbetskraft, utan av värdet av de pengar (den valuta) som jag får i lön. Detsamma gäller profiten.

forts från föregående sida allt värde (det vill säga den sociala varurelation som reproducerar kapital som kapital och lönarbete som lönarbete) är ABC-kunskap i Marx ekonomikritik. Se vidare Karl Marx, *Kritik av Gotbaprogrammet* (1975).

28. »Den kapitalistiska produktionens verkliga inre lagar kan tydligen inte förklaras ur växelverkan mellan utbud och efterfrågan [...] eftersom dessa lagar endast kan få ett renodlat förverkligande då utbud och efterfrågan upphör att verka, d.v.s. täcker varandra. I verkligheten täcker de aldrig varandra, eller om det någonsin sker, är det tillfälligt och alltså vetenskapligt sett = 0, att betrakta som något icke skett« (Karl Marx, *Kapitalet: Tredje boken* (1978), s 170).

29. »Detta antagande, att varorna från de olika produktionssfärerna säljas till sina värden, innebär naturligtvis endast att deras värde är gravitationspunkten omkring vilken deras priser *ständigt fluktuerar* och mot vilken deras *ständiga* höjningar och sänkningar visar en *tendens* att utjämnas« (Karl Marx (1978), s. 160, min kursiv).

30. För att undvika missförstånd bör påpekas att på sammanlagd nivå, vid varje given tidpunkt, sammanfaller förvisso summan av värden och priser kvantitativt, i det som blivit känt som Marx tre ekvivalenter: (i) summan av profiter = summan av mervärde, (ii) summan av priser = summan av värden, (iii) summan av den aggregerade profitkvoten i »pris« = summan av profitkvoten i »i värde«. Men det betyder bara att fluktuationerna av de enskilda varornas priser, än över, än under varornas värde, på individuell och på branschnivå vid varje tidpunkt sammantaget tar ut varandra – inte att det råder en »allmän jämvikt«, eller en enda profitnivå, ens på individuell eller på branschnivå.

Jag hoppas och tror att denna korta redogörelse är tillräcklig för att läsaren ska kunna orientera sig i Freemans och Klimans texter, som utgör (i Freemans fall ett delvis omredigerat) utdrag ur två huvudverk inom TSSI.³¹ Eftersom de specifikt ekonomiska problem som Freeman och Kliman diskuterar liknar de traditionellt nationalekonomiska, innehåller deras texter ofta en hel del matematiska formler och begrepp, som för det ekonomiskt otränade ögat kan framstå som ett hinder. I Freemans artikel i detta nummer är detta bruk inte helt frånvarande, men läsaren kan mycket väl orientera sig i hans text även genom att hoppa över matematiken.

Förvisso är inga av TSSIs påståenden och tolkningar obestridliga. Det finns massor att diskutera. Men det är just det som är poängen – efter ett kvartsekel av tystnad. Det finns massor att diskutera.

Vänstern, nationalekonomerna och det omgivande samhället har naturligtvis rätt att även fortsättningsvis påstå att Marx hade fel, att hans ekonomikritik är ointressant, att deras egen tolkning av Marx är den riktiga och att de har en bättre teori om kapitalismen. Men man kan knappast längre bortse från alterna-

tiven eller förneka deras existens. Liksom det finns marxister som öppet konfronterar den borgerliga nationalekonomins teori på dess egna villkor, är det nu en vetenskaplig och samhällelig skyldighet att behandla Marx på samma sätt. Det är inget orimligt krav, utan ett krav på grundläggande vetenskaplig hederlighet. Eller med Freemans egna ord:

Vi kräver inte att alla ekonomer måste hålla med oss eller att de måste behandla vår läsning av Marx som den enda möjliga. Vad vi däremot kräver är att nationalekonomin upphör att framföra sin egen version av Marx som den enda sanna versionen: detta är den verkliga dogmen. Vi *kräver* att man slutar undertrycka alternativa tolkningar av Marx och att man överger sitt ogrundade påstående att man kan bortse från eller omtolka Marx på grund av misstag som, enligt våra alternativa tolkningar, inte finns. En vetenskaplig publik måste acceptera att vår argumentation är *legitim*, det vill säga att det är möjligt att tänka på det sätt som vi gör, att det är möjligt att även Marx tänkte på detta sätt och att han, om han tänkte så, har en hel del mer att säga oss om den värld som vi lever i än hans olyckliga avfallingar.³²

31. För referenser hänvisas till texterna och för vidare information om TSSI hänvisas till *International Working Group on Value Theory* (<http://www.iwgtv.org>), som många av dess förespråkare under senare år har samlats kring. I skrivande stund planerar tidskriften *Critique of political economy* (<http://copejournal.squarespace.com>) med Freeman och Kliman som redaktörer sitt första nummer, med artiklar både om »värdeformsparadigmet« och om TSSI.

32. Alan Freeman, *The Emperor's Tailor: The Economists and the Crash of '98* (1998), s 24. Se <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/6712/>.